# Colaborări româno-germane ale Școlii sociologice de la București: socio-demograful Helmut Haufe (1906-1943) în România

Sanda Ignat
Institute "Folklore Archive of the Romanian Academy", Cluj-Napoca
Corresponding author email: sanda.ignat@acad-cj.ro

**Romanian-German Collaborations of the Bucharest Sociological School: The Socio-Demographer Helmut Haufe (1906-1943) in Romania**

**Abstract:** Between 1930-1936, the young German sociologist Helmut Haufe (1906-1943) carried out fieldwork and documentation in Romania. He participated in the field research of the Sociological School in Bucharest as a visitor and then as a Rockefeller fellow, researching the social organization and the customary law of the Romanian people. This research resulted in sociological studies and articles, which he published in the following years until 1940. Haufe was an assistant of the university professor Gunther Ipsen (1899-1984), who was a central figure in the scientific movement known as the "Leipzig School of Sociology" in the 1920s and then in Nazi sociology. This reflected the perspective from which Haufe approached his research. The present paper traces the context of Haufe's scientific training, his activity in Romania and his sociological conception, as reflected in his works. Finally, we briefly refer to Haufe's participation in the 14th International Congress of Sociology in Bucharest (1939).

**Key words**: Gustian School, Leipzig School of Sociology, monographic campaigns, rural sociology, socio-demographics, overpopulation, the German Youth Movement (Jugendbewegung), the Rockefeller Foundation, Nazism.

**Citation suggestion:** Ignat, Sanda. "Colaborări româno-germane ale Școlii sociologice de la București: socio-demograful Helmut Haufe (1906-1943) în România." *Transilvania*, no. 1-2 (2025): 47-62. https://doi.org/10.51391/trva.2025.1-2.06.

## 1. Preambul

O latură publică importantă a Școlii sociologice de la București, întemeiate de D. Gusti, s-a manifestat prin relațiile ei cu lumea științifică internațională. Racordarea Școlii la evoluția sociologiei europene și americane a avut, de la început, un caracter de paritate valorică între impulsurile preluate dinspre și cele oferite înspre exterior, iar recunoașterea de care s-au bucurat ideile și metodele dezvoltate de Dimitrie Gusti și discipolii săi în comunitatea profesională de peste hotare a fost confirmată de prezența unor cercetători străini în campaniile de teren monografice din România. În cele ce urmează, analizăm o fațetă a relațiilor internaționale ale Școlii gustiene, și anume colaborările cu Germania. Luăm în atenție cazul lui Helmut Haufe (1906-1943), un tânăr universitar german care a făcut cercetări de teren și documentare sociologică în România în perioada interbelică, într-un context politic favorabil relațiilor germano-române, dar din ce în ce mai dificil pe plan internațional. Temele sale principale de cercetare au fost structura social-demografică a României și dreptul românesc al pământului în context sud-est european.

Numele lui H. Haufe, ca și cel al colegului său Helmut Klocke (1904-1987), nu sunt necunoscute sociologiei românești. Contemporanii lor români le-au putut urmări activitatea în periodicele Institutului Social Român, sub rubricile de cronică a vieții științifice. Cel mai adesea, Anton Golopenția a fost cel care i-a menționat ca bursieri care au participat la campanii monografice în România și le-a recenzat sau tradus câteva lucrări științifice în paginile acestor periodice, încadrându-i în categoria „dintre prietenii și colaboratorii noștri străini"[1]. De curând, publicarea corespondenței germane a lui Anton Golopenția în ediție bilingvă[2] ne-a restituit parțial vocile celor doi,

1. [Anton Golopenția], „Însemnări", *Sociologie Românească*, nr. 7-8 (1937): 377.

2. Anton Golopenția, *Corespondența germană (1933-1936). Deutsche Korrespondenz (1933-1936)*. Ediție îngrijită și introducere de Sanda Golopenția. Traducere din limba germană de Maria Anghelescu, Rareș Munteanu, Gottfried Habenicht și Lidia Bradley (București: Editura Spandugino, 2022).

revelând din interior luări de poziție față de subiectele cercetate, precum și câteva aspecte ale relației lor cu mediul academic românesc. După primul lor contact cu Școala sociologică românească în 1930, ei au intrat, se pare, în legătură epistolară și cu profesorul D. Gusti[3], însă corespondența cu acesta din păcate nu s-a păstrat[4].

În lucrarea de față ne propunem să întregim datele despre activitatea științifică a lui Helmut Haufe cu informații din bibliografia germană recentă. Îi urmărim traseul ca reprezentant al Școlii sociologice de la Leipzig și ca specialist în știința populației și cercetarea sud-estului Europei.

**2. Mișcarea de tineret germană (*Jugendbewegung*) și România**

La data de 12 august a anului 1930, un grup de 26 studenți germani[5] soseau în satul gorjean Runcu pentru a observa, timp de câteva zile, cercetarea de teren efectuată acolo de studenți și colaboratori ai profesorului Dimitrie Gusti, directorul Institutului Social Român din București. Grupul era coordonat de tânărul dr. Helmut Klocke, asistent universitar al profesorului Gunther Ipsen de la Universitatea din Leipzig. La momentul respectiv, Klocke activa și ca lector de germanistică la Universitatea din Szeged[6]. Între participanți se afla și doctorandul Helmut Haufe, care, în anul următor, va obține titlul de doctor și va deveni la rându-i asistent universitar al profesorului G. Ipsen.

Campania de la Runcu era în desfășurare de o lună și jumătate și avea să se încheie în 18 august, angrenând nu mai puțin de 67 de participanți români[7]. Era a șasea campanie de teren efectuată prin metoda monografiei sociologice, după cele derulate, începând cu anul 1925, în cinci sate din alte județe ale țării. Metoda cercetării de grup având la bază sistemul teoretic gustian era deja conturată, depășise stadiul experimental, devenind o tehnică de lucru consacrată, ba chiar un standard pentru culegerea intensivă a datelor din teren. Ea putea funcționa, așadar, ca model sau sursă de inspirație pentru cei din afară și era, de altfel, promovată ca atare[8].

Descinderea studenților germani la Runcu reprezenta, de fapt, doar una din stațiile unei călătorii mai lungi a grupului în România în acea vară, călătorie organizată sub egida Organizației tineretului masculin din Silezia (*Schlesische Jungmannschaft*) de către instituția numită *Grenzschulheim Boberhaus* (Căminul Școlar Grăniceresc Boberhaus) din localitatea Löwenberg, provincia Silezia (*Schlesien*). Acest cămin-școală, întemeiat de organizația sileziană de tineret în anul 1926, avea statutul unei universități populare independente. La baza activităților desfășurate stătea o concepție pedagogică de tip practic, axată pe muncă și drumeție, completată de educație cetățenească în spirit comunitar și patriotic. Aceste principii țineau de fenomenul mai larg al Mișcării de tineret din Germania și din întreg spațiul germanofon (*Jugendbewegung*) și continuau tradiția antebelică a curentului *Wandervogel* (Pasărea călătoare), acțiune de masă de tipul cercetașilor, apărută în sec. al XIX-lea ca reacție la procesul industrializării. Reuniți sub un stindard romantic paseist, tinerii din aceste grupări practicau ieșiri în grupuri mari în natura nealterată, urmărind cunoașterea peisajelor patriei și comuniunea cu cei de vârstă apropiată, prin provocarea sportivă a traseelor montane, dar și prin cântec și voie bună. După Primul Război Mondial, Mișcarea de tineret înregistrează o radicalizare în sensul naționalismului și activismului social, dobândind accente militărești, sub impulsul dat de tinerii soldați întorși de pe front, care activaseră în mișcare înaintea conflagrației. Aceștia revin în rândurile Mișcării cu sentimente de deziluzie și cu nevoia de revanșă față de Tratatele de la Versailles. Mișcarea primește o notă compensatorie, întreținând la nivel sentimental amintirea idealizată a vechiului Reich prusac. Profilul asocierilor de tineret, așa-numitele *Bünde* (ligi), rămâne exclusiv masculin, vizând inițial grupa de vârstă 17-20 de ani, dar se cultivă mai intens disciplina și strunirea trupului, precum și ascultarea față de un superior (*Führer*) desemnat sau ales al echipei[9]. De altfel, acest stil mobilizator era promovat în acea vreme în mai toate țările lumii pentru educarea tineretului, prin activități de tip cazon, din care nu lipsea componenta muzicală a cântecelor înălțătoare.

---

3. Cf. A. Golopenția, în scrisoarea din 14.09.1935 către Tudor Vianu, recomandându-i pe cei doi ca posibili contributori, în discuțiile preliminare privind pregătirea volumului omagial pentru D. Gusti, în Anton Golopenția, *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923-1950)*. Vol. IV (București: Editura Enciclopedică, 2014), 562.

4. Cf. Zoltán Rostás și Mireille Rădoi, *Dimitrie Gusti: corespondență, acte și documente: bibliografie adnotată* (București: Editura Universității din București, 2017).

5. Cf. Carsten Klingemann, *Soziologie und Politik. Sozialwissenschaftliches Expertenwissen im Dritten Reich und in der frühen westdeutschen Nachkriegszeit* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009), 78. Cf. și Sanda Golopenția, [Note], în Anton Golopenția, *Rapsodia epistolară: Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923-1950).* Volumul IV (Marele Stat Major – Iuhim Zelenciuc) (București: Editura Enciclopedică, 2014), 377.

6. Franz Hieronymus Riedl, „Zur Erinnerung an Helmut Klocke", în *Südostdeutsche Vierteljahresblätter*, München, vol. 36 (1987), nr. 4: 327–328.

7. Cf. Sanda Golopenția, „Ștefania Cristescu în campania monografică de la Runcu – Gorj", *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*, nr. 18 (2018): 169.

8. Cf. Zoltán Rostás, „Contextul cristalizării Școlii Sociologice de la București în anul 1936", *Revista Română de Sociologie*, nr. 5-6 (2016): 387–402.

9. Cf. Walter Greiff, Rudolf Jentsch și Hans Richter (editors), *Gespräch und Aktion in Gruppe und Gesellschaft: 1919-1969.* Freundesgabe für Hans Dehmel (Frankfurt am Main: dipa-Verlag, 1970).

Organizația de tineret din Silezia a avut, ca și celelalte diviziuni regionale ale Mișcării, destinul ei propriu. Din rândurile ei au făcut parte spirite care vor deveni personalități ale vieții culturale și universitare din Germania, de pildă sociologul Hans Freyer. Aici, componenta de întreținere a conștiinței etnice germane a fost mai pronunțată, dat fiind că părți din regiunea multietnică Silezia fuseseră cedate prin Tratatele de la Versailles Poloniei și Cehoslovaciei, iar importanța strategică a zonei crescuse. O particularitate a acestei organizații regionale a fost înființarea susnumitului cămin grăniceresc ca școală-internat extra-curriculară pentru băieți. În perioada vacanțelor, instituția organiza tabere de muncă, în care tinerii trăiau în mijlocul poporului și luau parte la viața cotidiană a sătenilor.

Prin extindere, mișcarea de tineret din Silezia dezvoltă un interes pentru comunitățile istorice germane din străinătate, pentru cunoașterea cărora se întreprind drumeții lungi peste hotare. Un model în acest sens l-a instituit în anul 1922 expediția de mare amploare în Transilvania (7 săptămâni, 122 de participanți), ce a urmărit vizitarea comunităților de etnici germani din Sud-Estul Germaniei. Traseul (prin Munții Tatra) a inclus popasuri în localități din Cehoslovacia și Ungaria, având ca destinație finală Transilvania[10].

Începând cu anul 1928, expedițiile organizate de căminul Boberhaus iau caracterul unor călătorii de studii (*Studienreisen*), cu precădere în sud-estul Europei, beneficiind de suportul de specialitate al unor cadre didactice de la universitățile din regiune. Aceste excursii au avut miză științifică și de cercetare: dincolo de experiența informativă privind oamenii și locurile, în țările vizitate se căutau modele instituționale pentru formarea național-politică a tineretului, iar pe de altă parte erau cercetate insulele germanofone în contextul lor de viață. Aceste preocupări coincideau, nu întâmplător, cu cele ale direcției științifice *Ostforschung* (cercetarea Europei de Est și Sud-Est, cu deosebire a germanilor trăitori în regiune), ce se contura tocmai în acei ani ca un domeniu de cercetare de sine stătător în Germania.

Seria excursiilor de studii s-a deschis în 1928 cu o călătorie în Bulgaria, având ca scop familiarizarea cu serviciul de muncă obligatoriu în folosul comunității (bulg. *trudowa powinnost*), prestat de bărbații bulgari ca alternativă practică la serviciul militar și ca măsură de redresare economică a țării. Sub conducerea tânărului sociolog Hans Raupach (Univ. Halle), viitorul director al Boberhaus în perioada 1930-1932, și cu concursul științific al profesorului Gunther Ipsen (Univ. Leipzig), un grup de studenți silezieni au mers în Bulgaria și au participat benevol la lucrări, cot la cot cu localnicii. Ei au solicitat autorităților să fie încadrați deopotrivă cu „trudowacii" bulgari pe diferite șantiere (construcții de șosele sau căi ferate, îndiguire de râuri etc.), obținând astfel condițiile unei observații participative de grad maxim. Experiența a avut ca rezultat publicistic o carte de tip monografic scrisă de H. Raupach și prefațată de G. Ipsen, în care se descrie amănunțit sistemul serviciului de muncă bulgar, formulându-se sugestii concrete pentru introducerea unei forme similare de serviciu social în Germania[11].

A doua excursie de studii organizată de Boberhaus a fost cea deja amintită, din anul 1930, în România. De această dată, scopul fixat a fost: „cercetarea sociologică a vieții rurale a României"[12]. Orientarea sociologică a pornit cu siguranță la sugestia profesorului G. Ipsen, care a avut un rol în organizarea acestei deplasări, ce se dorea un schimb interacademic cu România. În acest sens, în mai 1930, el a înaintat Comunității Științifice Germane (*Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft*) o cerere cu titlul „Schimb de experiență germano-român pentru studenți și elevi. Vara anului 1930 și 1931. Sarcini și călătorie de studii în România"[13], care probabil reprezintă proiectul inițial al acestui schimb sau o solicitare de finanțare. Ipsen fusese și el membru al Mișcării de tineret în anii studenției, iar ca tânăr profesor a continuat să se implice în consolidarea mișcării. El ar fi urmat să însoțească grupul în România, dar, din varii motive, nu a mai luat parte la călătorie. Drept coordonator l-a delegat pe asistentul său, H. Klocke. Participanții proveneau de la Universitățile din Leipzig și Breslau[14] și de la Academia Pedagogică din Halle și aparțineau organizațiilor de tineret din Silezia și Saxonia (Sachsen)[15].

Excursia în România a avut, în parte, profilul unei expediții pedestre în zonele rurale. Membrii „grupului de studii" (*Studiengruppe*) coordonat de H. Klocke au străbătut drumuri de țară, făcând popasuri de 1-2 zile în satele care

10. Cf. Hans Dehmel, „Expedition nach Siebenbürgen", în Greiff et alii (ed.), *Gespräch und Aktion*, 78-80 și passim.

11. Hans Raupach, *Arbeitsdienst in Bulgarien. Studienergebnisse der Schlesischen Jungmannschaft* (Berlin–Leipzig: Walter de Gruyter, 1932).

12. Heinz Beutler, „Dorfforschung am Grenzschulheim Boberhaus", *Mélanges D. Gusti. Archives pour la Science et la Réforme Sociales*, nr. 13 (1936): 20.

13. Cf. David Hamann, „Gunther Ipsen und die völkische Realsoziologie", în *Völkische Wissenschaften im 20. Jahrhundert. Expertise und „Neuordnung" Europas*, ed. Michael Fahlbusch și Ingo Haar (Paderborn–München–Wien–Zürich: Verlag Ferdinand Schöningh, 2010): 184.

14. De la Breslau venea o echipă de 19 membri, condusă de Max Beier, cf. A. Golopenția, *Corespondența germană*, 30-31. Nu este clar dacă echipa a fost prezentă de la început ori s-a alăturat ulterior celei conduse de Klocke. Referiri la M. Beier, bibliotecar la Breslau, vizitat de A. Golopenția în anul 1934, se găsesc și în corespondența cu Ștefania Cristescu, cf. A. Golopenția, *Rapsodia epistolară*, vol. II: 230 și 246.

15. Cf. Helmut Klocke, „Begegnungen mit der Dorfforschung in Ungarn und Rumänien", în Greiff et alii (ed.), *Gespräch und Aktion*, 194–201.

le păreau tipice. Aici luau contactul cu sătenii și discutau despre traiul zilnic și obiceiurile locului, iar primarilor le solicitau informații statistice[16] privind satul și populația lui. De asemenea, au fost vizitate două obiective de importanță național-politică pentru România. Primul a fost renumitul centru cultural-educativ de la Vălenii de Munte, asigurat din inițiativa și prin grija marelui istoric Nicolae Iorga, unde observatorii germani s-au interesat atât de profilul cursurilor oferite, cât mai ales de obiectivele de profunzime ale acestui ansamblu instituțional, remarcând, între altele, și oportunitățile oferite studenților din rândul minorităților de a învăța limba română în cadrul acestui centru[17]. Apoi au făcut cunoștință cu Școala sociologică românească în elementul ei genuin, adică pe teren. Ei s-au întâlnit la Târgu-Jiu cu prof. D. Gusti, care i-a condus la Runcu și le-a stat alături cu explicații competente pe parcursul celor patru zile petrecute în satul cercetat, timp în care au asistat la lucrările de încheiere a campaniei monografice[18]. După cum își amintește Henri H. Stahl, venirea la Runcu a grupului german condus de Klocke s-a limitat la „o simplă vizită"[19], în sensul că aceștia nu s-au implicat efectiv în cercetare, ci au rămas observatori exteriori ai lucrărilor campaniei. Cu toate acestea, ei au putut să-și facă o impresie suficient de cuprinzătoare asupra tehnicilor de lucru ale Școlii monografice, preluând sugestii importante pentru activitatea lor ulterioară.

Experiențele acumulate în România în vara lui 1930 nu s-au putut finaliza cu o carte, ca cele din Bulgaria, date fiind volumul foarte vast al temei de lucru stabilite și absența profesorului Ipsen[20]. Un bilanț parțial al călătoriei a fost redactat totuși, în anul următor, de către cei doi asistenți ai profesorului, H. Klocke și H. Haufe, într-un articol apărut în revista mișcării de tineret germane. Aici prezentau publicului german doar cele două instituții vizitate în România: Universitatea de Vară de la Vălenii de Munte și Școala sociologică a profesorului D. Gusti, evidențiind caracterul lor de construcție națională românească[21]. Articolul se încheie cu o concluzie grăitoare pentru raportarea celor doi autori la situația etno-politică românească: „cunoașterea a ceea ce se petrece acum în România are un interes mai mult decât teoretic pentru prezentul german"[22]. Cei doi asistenți ai lui G. Ipsen aveau să revină în România și Ungaria ca bursieri cu obiective de cercetare proprii, care țineau de un interes tot mai accentuat al sociologiei germane pentru sud-estul Europei, științific și politic deopotrivă.

Un ecou mai târziu și mai amplu al excursiei de studii în România regăsim într-un articol semnat de Heinz Beutler în volumul omagial internațional dedicat, în anul 1936, profesorului D. Gusti[23]. Autorul, care în acel moment era directorul școlii Boberhaus, sublinia retrospectiv influența pe care a avut-o vizita la Runcu asupra perfecționării metodologice a cercetărilor de teren efectuate în Silezia, în anii imediat următori, sub numele de „Săptămânile sătești" (*Dorfwochen*). Metodele Școlii bucureștene ar fi adus o clarificare metodologică de specialitate, care a ridicat activitatea taberelor de până atunci la un alt nivel, dând impulsul pentru „Săptămânile sătești" germane. O primă astfel de cercetare a fost organizată deja în aprilie 1931 în Silezia, sub conducerea profesorului G. Ipsen și a asistentului său H. Haufe[24], căreia aveau să-i urmeze, în același an, cercetări în alte trei sate[25].

Doar într-o mică măsură colaborarea sociologică germano-română ce a debutat în anul 1930 la Târgu-Jiu și Runcu s-a dezvoltat ca un schimb de experiență în ambele direcții. Din partea română, doar Anton Golopenția a întors vizita grupului german, după patru ani, participând la taberele de muncă de la Boberhaus, în Löwenberg, Silezia[26]. În perioada 1932–1935, la căminul grăniceresc au fost organizate, de asemenea, și colocvii științifice cu participare internațională, având ca tematică Sud-Estul Europei (*Südosteuropa-Kolleg*). La cel din septembrie 1934, dedicat României, Golopenția a susținut un referat despre trecutul și prezentul țării sale[27].

Căminul Boberhaus va fi desființat în 1937 de către Serviciul de securitate al SS, deși profilul său educativ coincidea în mare măsură cu obiectivele regimului nazist. Motivul se pare că a fost atât statutul independent pe care reușise să și-l păstreze instituția, cât și contactele internaționale pe care le cultiva, potențial suspecte în ochii

16. Beutler, „Dorfforschung", 20.

17. Helmut Haufe și Helmut Klocke, „Volksbildung und Volksforschung in Rumänien", *Der Zwiespruch*, nr. 19 (1931): 218–219.

18. Beutler, „Dorfforschung", 20.

19. Cf. Zoltán Rostás, *Monografia ca utopie: interviuri cu Henri H. Stahl (1985-1987)* (București: Paideia, 2000), 209.

20. Beutler, „Dorfforschung", 20.

21. Haufe și Klocke, „Volksbildung und Volksforschung in Rumänien" – vezi nota 17.

22. Citat după traducerea lui A. Golopenția, cf. Helmut Hause [sic!] și Helmut Klocke, „Educația și cunoașterea poporului în România", traducere din limba germană de Anton Golopenția, *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, nr. 1-4 (1932): 869.

23. Beutler, „Dorfforschung" – vezi nota 12.

24. *Ibid.* Cf și H. E. Mentzel, „Das ostdeutsche Dorf. Bericht über eine Dorfwoche", *Der Zwiespruch*, nr. 19 (1931): 224.

25. Cf. Hamann, „Gunther Ipsen und die völkische Realsoziologie", 183.

26. Cf. Beutler, „Dorfforschung", 21. Cf. și corespondența A. Golopenția.

27. Cf. în corespondența cu Ștefania Cristescu despre „conferința din Löwenberg", *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1932–1950)*. Vol. II, ediție îngrijită de Sanda Golopenția și Ruxandra Guțu Pelazza (București: Ed. Enciclopedică 2010), 271-277. Cf. și A. Golopenția, *Corespondența germană*, 39–44.

autorităților[28]. De altfel, în acei ani, întreaga Mișcare de tineret germană a fost înglobată forțat în unitățile de tineret ale Partidului Național-Socialist, fiind astfel suprimată.

**3. Școala sociologică de la Leipzig – context formator pentru asistenții lui Gunther Ipsen**

Alegerea României ca țintă a excursiei de studii din anul 1930 nu era motivată doar prin situația ei de țară agrară și caz exemplar pentru studiul tipului de societate sud-est-european, ci se datora și bunelor relații ce existau între Institutul Social Român și Institutul de Sociologie[29] de pe lângă Universitatea din Leipzig. În cadrul acestuia din urmă fusese înființată, în 1925, prima catedră de sociologie din Germania, destinată profesorului Hans Freyer, care devenea astfel primul sociolog denumit ca atare în Germania. Pe de altă parte, legăturile lui Gusti cu Universitatea din Leipzig erau mai vechi. El studiase acolo în urmă cu câteva decenii, luându-și primul doctorat, și cunoscuse dezbaterile de la începuturile sociologiei, înainte ca ea să poarte acest nume[30].

În ambianța catedrei conduse de H. Freyer s-a coagulat, la sfârșitul anilor 1920 și începutul anilor 1930, o grupare de profesori și doctoranzi ce înțelegeau sociologia într-o manieră angajată, diferită de cea teoretic-speculativă a sociologiei de până atunci, care uza de abordarea statică și conceptele abstracte ale unor Georg Simmel sau Ferdinand Tönnies. Figurile centrale ale acestei grupări, denumite informal „Școala sociologică de la Leipzig", au fost H. Freyer, gânditor original cu personalitate charismatică, și G. Ipsen, mai tânărul său coleg și adept. Dacă Freyer a dus mai departe conceptul weberian al sociologiei ca „știință a realității" (*Wirklichkeitswissenschaft*), susținând fundamentarea istorică a sociologiei, Ipsen, pornind tot de la premise istoriste, s-a remarcat prin abordarea interdisciplinară a temelor de sociologie rurală și socio-demografie. El pleda pentru fundamentarea științelor sociologice pe date statistice și pe observația din teren, ceea ce caracteriza drept „sociologie reală" (*Realsoziologie*) (sau, în expresia lui D. Gusti, „sociologie realistă", sintagmă folosită și de Ștefania Cristescu în articolul despre curentele dialectologiei germane[31]). De la registrul misticii țărănești și al „sângelui și gliei" (*Blut und Boden*) din primele sale lucrări de „sociologie rurală" (*Landsoziologie*), Ipsen trece, treptat, la o abordare pragmatică a *economiei* agricole a satelor, dezvoltând „sociologia agrară" (*Agrarsoziologie*). În paralel, devine unul dintre actorii principali ai noii „științe a populației" (*Bevölkerungslehre*), o demografie istoric-sociologică cu miză politică, ce căuta soluții pentru planificarea mai mult „calitativă" decât cantitativă a sporului demografic, în vederea asigurării „spațiului vital" al germanilor. Articolul-voce „Bevölkerung" [Populația], redactat de el pentru dicționarul enciclopedic *Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums* [Dicționarul Comunităților Etnice Germane din Regiunile de Graniță și din Străinătate] (Breslau, 1933), a fundamentat conceptual și terminologic această socio-demografie. Deși Ipsen nu făcea aici decât să combine într-o sinteză personală tipare de gândire ale darwinismului social cu teorii conservatoare și antiliberale ale secolului al XIX-lea, textul s-a impus prin felul sistematic al expunerii și prin formularea unor concepte de impact, cum ar fi „devenirea întru popor" (*Volkwerdung*) a populației[32].

Sub aspect științific, Școala de la Leipzig a făcut tranziția de la sociologia teoretică la cea empirică. Ea propunea un demers aplicat ce voia să redea științelor sociologice rosturile administrative ale „științei statului" din perioada absolutistă (*Nationalökonomie*), combinându-le cu abordări inovative ale demografiei rurale, precum și cu cercetarea istoric-demografică a zonelor de graniță și multietnice. Știința sociologică nu se mai mulțumea cu obiective abstracte, ci se concepea ca o colaboratoare a guvernării, deschisă spre a furniza statului informațiile necesare în vederea unei transformări radicale a societății. Dincolo de aportul lor la consolidarea științelor sociologice, H. Freyer și G. Ipsen au pregătit terenul pentru sociologia nazistă, numărându-se printre susținătorii proiectului politic național-socialist[33].

Contactul dintre Școala de la Leipzig și cea bucureșteană a fost întreținut și cu ocazia congreselor internaționale de sociologie organizate în perioada interbelică. Unele asemănări de concepție privind angajamentul social-politic al sociologiei au putut favoriza apropierea, ceea ce explică și prezența unor reprezentanți ai Școlii de la Leipzig ca autori în publicațiile Școlii monografice. Bunele relații dintre cele două centre universitare se văd și din faptul că, în 1934, Universitatea din Leipzig i-a decernat lui D. Gusti titlul de Doctor Honoris Causa în economie politică, la

28. Klingemann, *Soziologie und Politik*, 78.

29. Institutul fusese întemeiat în sec. al XIX-lea de istoricul Karl Lamprecht, iar denumirea lui oficială era: Institutul de Istoria Culturii și Istorie Universală.

30. H. H. Stahl, „Dimitrie Gusti. Personalitatea și opera", în *Dimitrie Gusti. Studii critice*, editor H. H. Stahl (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1980), 9–53.

31. Ștefania Cristescu, „Dialectologia geografică, morfologia culturală și știința neamului în Germania", *Sociologie Românească*, nr. 6 (1936): 28.

32. Citat aici după analiza lui Josef Ehmer, „Eine «deutsche» Bevölkerungsgeschichte? Gunther Ipsens historisch-soziologische Bevölkerungstheorie", *Demographische Informationen*, Viena, 1992–1993, 60–70.

33. Cf. analiza lui Traian Herseni, „Mișcarea sociologică în 1935", *Sociologie Românească*, nr. 1 (1936): 57-62.

inițiativa lui Hans Freyer[34]. În aceeași perioadă, A. Golopenția l-a ales pe H. Freyer ca îndrumător de doctorat.

În acest context trebuie văzute schimburile de experiență și cercetările realizate de asistenții lui G. Ipsen în România. Ele par să fi avut tocmai menirea de a verifica și completa tezele sociologice ale profesorului pe terenul țărilor agrare. H. Klocke și H. Haufe s-au specializat pe subiecte de socio-demografie sud-est-europeană și au devenit experți recunoscuți ai domeniului *Ostforschung*.

**4. Helmut Haufe – bursier Rockefeller în România**

La data venirii sale la Runcu alături de grupul condus de colegul său H. Klocke, în 1930, Haufe mai vizitase România cel puțin o dată. Din corespondența cu Golopenția aflăm că, în 1928, a trecut prin ținutul Maramureșului urcând către Vârful Inău[35]. Putem, deci, presupune că a mai venit în România și cu alte ocazii, înainte și după această dată, alături de grupuri ale Mișcării de tineret germane, în care activa de la vârsta de 15 ani[36], dar poate și în regie proprie, în scopuri de cercetare. Într-o scrisoare se definește, cu un joc de cuvinte, ca „ein Jugendbewegter"[37] – un membru al Mișcării de tineret germane.

Înainte de a îmbrățișa domeniul sociologiei sub îndrumarea profesorilor H. Freyer și G. Ipsen, Haufe studiase geografia, geologia și științele naturii. În lucrările sale utilizează frecvent hărți pentru ilustrarea raporturilor demografice în spațiu, deprindere pe care o caracterizează drept pasiunea unui „bătrân geograf"[38]. După ce, în anul 1931, și-a luat doctoratul cu o temă interdisciplinară de geografie și sociologie la profesorii Wilhelm Votz și Hans Freyer, a devenit asistent al profesorului G. Ipsen la Leipzig[39]. Cei doi au avut o colaborare foarte strânsă, împărtășind strădania de a pune știința populației pe o bază factuală solidă, de pe care să poată formula legități privind evoluția demografică la nivel european. În această relație, Haufe era responsabil de calculul valorilor statistice. Se cunoaște că profesorul Ipsen își scria lucrările de știința populației în strânsă colaborare cu asistentul său[40]. În 1933, Ipsen a primit catedra de filosofie și „știința poporului" (*Volkslehre*) de la Universitatea din Königsberg, iar Haufe l-a însoțit ca asistent. Königsberg era metropola culturală a Prusiei Răsăritene, provincie care, în urma Tratatelor de la Versailles, fusese desprinsă de teritoriul compact al țării, devenind o ex-clavă a noului stat german, înconjurată de popoare slave și baltice (polonezi, letoni, ruși). Câțiva ani mai târziu, în 1939, când Ipsen va fi numit profesor și director de institut la Universitatea din Viena, îl va chema pe Haufe ca asistent.

În februarie 1935, pe când activa la Königsberg, H. Haufe a înaintat reprezentanței Fundației Rockefeller în Germania o cerere pentru o bursă în România, la sugestia profesorului G. Ipsen. Temele sale de cercetare erau: raportul dintre țărani și boieri în urma Reformei agrare din vechiul Regat, precum și mișcările socio-demografice determinate de colonizarea stepei Bărăganului și de industrializarea regiunilor subcarpatice. În motivarea cererii, Haufe menționa că s-a familiarizat cu metoda monografică a lui D. Gusti în România, metodă care ar fi, însă, doar parțial adecvată pentru scopurile sale, deoarece intenția sa ar fi să abordeze dreptul agrar țărănesc sub aspect politic și din perspectivă europeană, depășind înregistrarea strict pozitivistă a faptelor. Și sociologia rurală americană (*rural sociology*) ar atinge incomplet, în opinia lui, problematica europeană a unei sociologii politice. În argumentarea demersului său, mai preciza că impulsul preocupărilor lui sociologice ar fi izvorât din activitățile practice la care a luat parte în Mișcarea de tineret din regiunea de graniță, precum și din înțelegerea teoretică a „evoluției politic-biologice" a Europei în secolele XIX și XX[41].

În scrisoarea de recomandare adresată lui A. W. Fehling, secretarul comisiei germane pentru bursele Rockefeller, G. Ipsen sprijinea cu toată convingerea solicitarea lui Haufe, atribuind proiectului acestuia o mare importanță științifică pentru sondarea unui proces social-demografic pe care îl considera decisiv pentru viitorul apropiat al Europei centrale și răsăritene. În același timp, își asuma răspunderea pentru asistentul său, care încă nu obținuse abilitarea, știind că Fundația sprijinea de preferință cercetători cu perspectiva sigură a unei cariere profesionale în domeniu. La rândul său, profesorul H. Freyer, într-o scrisoare adresată lui A. W. Fehling în același scop, îl descria pe

34. Cf. corespondența cu D. Gusti în A. Golopenția, *Rapsodia epistolară*, vol. III, 1917–1950 (București: Ed. Enciclopedică, 2012): 369, 374, 377.

35. Cf. scrisoarea lui Haufe din 3 oct. 1937, în A. Golopenția, *Corespondența germană*, 299.

36. Cf. Judith Syga-Dubois, cap. „Helmut Haufe in Rumänien: Ein Rockefeller Stipendiat und die deutsche «Volksforschung»", în Idem, *Wissenschaftliche Philanthropie und transatlantischer Austausch in der Zwischenkriegszeit. Die sozialwissenschaftlichen Förderprogramme der Rockefeller Stiftungen in Deutschland* (Viena–Köln–Weimar: Böhlau, 2019), 579.

37. Haufe, scrisoarea din 8.12.1935, în A. Golopenția, *Corespondența germană*, 252.

38. De pildă în scrisoarea din 3.10.1935 către Golopenția. Ibid., 299.

39. Cf. articolul-voce *Helmut Haufe*, https://de.wikipedia.org/wiki/Helmut_Haufe, citat în 10.06.2024. Platforma Wikipedia beneficiază de o prezentare competentă și bine documentată în limba germană privind biografia și activitatea sociologului, utilizând și câteva surse bibliografice care nu ne-au fost accesibile. De aceea, o citâm aici ca atare.

40. Cf. Klingemann, *Soziologie und Politik*, 336.

41. Cf. Syga-Dubois, „Helmut Haufe in Rumänien", 579-580. Informațiile citate de autoare provin din documentele comisiei germane a Fundației Rockefeller și din corespondența A. W. Fehling, aflate astăzi în arhivele de stat germane.

Haufe ca pe un cercetător care, „fără să fie genial, lucrează conștiincios și produce știință valoroasă”[42].

Acceptarea dosarului lui Haufe pe lista candidaților selectați și propuși finanțatorului american s-a făcut de către comisia germană trecând sub tăcere convingerile naziste ale lui Haufe, dat fiind că principiile Fundației excludeau activitatea politică. Afinitățile ideologice ale lui Haufe erau explicite atât în descrierea proiectului său de cercetare, cât și în biografie, unde își precizase statutul de proaspăt membru al organizației paramilitare naziste SA. Pentru comisia de selecție, Haufe a fost doar a treia opțiune din listă, dar, în cele din urmă, bursa i-a fost acordată, deoarece candidații mai bine cotați și-au retras dosarele din diverse motive. Haufe a primit o bursă de un an, între octombrie 1935 - septembrie 1936, și a mers la București trecând mai întâi prin Viena[43], unde a petrecut două săptămâni pentru a consulta arhivele privitor la tema sa. Aici s-a documentat cu precădere despre Muntenia, asupra căreia își concentrase atenția ca zonă reprezentativă pentru Vechiul Regat[44].

În vara lui 1935, înainte de începerea propriu-zisă a stagiului în România, Haufe a participat la campania monografică din Șanț, jud. Năsăud. Atât el, cât și americanul Philip Mosely, care a fost finanțat concomitent de Fundația Rockefeller pentru o cercetare în România, au fost cooptați de sociologii bucureșteni ca membri în echipa de monografiști de la Șanț, alături de alți cercetători străini[45]. Haufe a fost preluat din București în data de 7 august de către V. Rădulescu-Pogoneanu și colegii săi Octavian Neamțu și Brutus Coste, fiind condus în terenul năsăudean împreună cu patru tineri unguri și un alt vizitator german, dr. Ernst Block[46]. A. Golopenția rezolvase în prealabil pe calea corespondenței acest aspect organizatoric, apelând la prietenii săi din țară.

Aportul lui Haufe la cercetarea colectivă de la Șanț din 1935 pare să fi fost redus. La câteva luni după încheierea terenului din acest an al campaniei, V. Rădulescu-Pogoneanu îi relata lui Golopenția despre prestația vizitatorilor străini, iar despre Haufe scria succint că acesta s-a manifestat „neînsemnat, credea că eu îi pot rezolva tot felul de fleacuri personale”[47]. H. H. Stahl își amintește următoarele:

> „Cu germanul Helmuth Haufe, am avut personal mai puține legături. Era unul din studenții veniți în 1930 cu asistentul Klocke, la Runcu, dar revenit în țară pentru a face studii de sociologie. A reluat astfel monografia satului Rușețu, dar l-au interesat în special problemele de demografie, dânsul lucrând nu numai cu Fundația [Regală „Principele Carol”], ci în special cu Institutul Central de Statistică. La teren nu a lucrat decât o scurtă vreme, în campania din satul Șanț.”[48]

Bursierul Haufe a revenit la Șanț în anul 1936, însă nu știm dacă odată cu monografiștii sau pe cont propriu, fiindcă sursele românești nu îl mai menționează în cel de-al doilea an al campaniei. Lui Golopenția îi scrie mai târziu că, în 1936, a ajuns la Șanț pornind din Bucovina (Iacobeni), peste Vârful Omul și Inău, însă nu precizează perioada acestei deplasări[49].

Dacă activitatea de teren a lui Haufe în România a fost restrânsă, este pentru că centrul de greutate al investigației sale îl reprezentau datele statistice. În cercetarea de la Șanț l-au interesat în primul rând documentele cadastrale ale localității, în legătură cu mărimea medie a loturilor de agricultură, de pășunat și de pădure per familie. Astfel, în cartea sa privitoare la transformarea structurii sociale din Regat după reformele agrare, care va apărea în 1939, Haufe se va referi în treacăt la localitatea năsăudeană, comparativ cu situația din Regat, pentru a ilustra predilecția românilor pentru împărțirea pământului în mod egal între moștenitori. În satul Rodna Nouă (Șanț) dreptul obișnuielnic românesc ar fi înlăturat treptat, după 1851, principiile de tip germanic ale moștenirii pământului, instituite în regiune odată cu întemeierea satelor de grăniceri, în 1763. Rânduiala cutumiară germanică, ce conservă peste generații dimensiunea lotului de pământ moștenit, ar fi fost uzuală în Rodna Nouă, după cum o dovedesc cărțile funciare, doar câtă vreme sătenii români au îndeplinit, ca țărani liberi, funcția de grăniceri. Ulterior s-a ajuns la fărâmițarea loturilor și suprapopulare, simultan cu un aflux de imigrare din satele vecine[50].

Haufe pare să fi fost, așadar, mai puțin un om de teren, cât mai mult un statistician și om de arhivă. Preocuparea

---

42. Cf. Ibid., 580.

43. Cf. Ibid., 579-583.

44. Cf. scrisoarea lui Haufe din 2.10.1935, A. Golopenția, *Corespondența germană,* 243.

45. „Pentru formarea echipei de monografiști s-a făcut apel la o serie de studenți ai Seminarului, precum și la alți vechi cercetători [...], cărora li s-au adăugat trei cercetători maghiari, Venczel, Banfi şi Bakk Petre, plus americanul Philip Mosely, francezul Jacques Lassaigne, germanul Helmut Haufe și austriaca Erna Piffl.” H. H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”* (București: Minerva, 1981), 335.

46. Cf. scrisoarea lui V. Rădulescu-Pogoneanu din 4.08.1935, în A. Golopenția, *Rapsodia epistolară*, vol. IV, 354–355.

47. V. Rădulescu-Pogoneanu către A. Golopenția, 15.11.1935. Ibid., 357.

48. H. H. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 353.

49. Cf. scrisoarea lui H. Haufe din 3 oct. 1937, în A. Golopenția, *Corespondența germană*, 299.

50. Helmut Haufe, *Die Wandlung der Volksordnung im rumänischen Altreich: Agrarverfassung und Bevölkerungsentwicklung im 19. und 20. Jahrhundert* (Stuttgart: Kohlhammer, 1939), 43–44, 61–62.

sa principală era să pună în lumină fenomenele socio-demografice, privite în relație cu dreptul cutumiar și reformele agrare, lucru pentru care avea nevoie de date statistice consistente privitoare la situația economică și demografică a localităților, pe intervale mari de timp. Această metodă se bucura de aprecierea și susținerea necondiționată a mentorului său G. Ipsen, însă ignora obiectivele Rockefeller Foundation, la care Haufe se angajase prin bursă. Finanțatorii americani susțineau orientarea empirică a științelor sociale, considerată atunci drept avansată din punct de vedere metodologic, și încurajau bursierii înspre cercetări de acest fel. Prin urmare, stagiul lui Haufe în România nu a corespuns așteptărilor Fundației. În februarie 1936, împuternicitul Rockefeller pentru Europa, Tracy B. Kittrege, care activa în sediul de la Paris al Fundației, a avut o discuție de evaluare cu Haufe (probabil personal, în cursul unei vizite în România). El s-a arătat nemulțumit că, în intervalul scurs de la începerea bursei, Haufe dedicase prea puțin timp cercetărilor de teren. Din observațiile trimise de Kittredge responsabilului german Fehling reiese că Haufe nu a făcut o impresie la fel de bună în mediul academic românesc precum bursierul american Philip Mosely și că nu s-a străduit suficient să consolideze relațiile cu D. Gusti și cu asistenții săi care se ocupau de cercetarea satelor. La solicitarea lui Haufe, Kittredge îi aprobă achiziționarea unei mașini pentru deplasări mai lungi în țară, suportând și costurile pentru un anumit număr de kilometri, întrucât Haufe invocase motivul că pe rutele sale de interes nu existau trenuri și că deplasările cu calul sau pe jos durau prea mult[51]. Astfel, în lunile aprilie-mai 1936, îl găsim într-un „turneu informativ"[52] în zona de interes a cercetării sale, pornind de pe Dunăre, la Silistra, înspre Călărași, Brăila și apoi Buzău. În iulie se afla în comuna Rușețu (jud. Brăila), ținta principală a bursei, unde monografiștii făcuseră cercetări în urmă cu un deceniu. Aici făcea deja planuri de călătorie pentru ultimele luni ale stagiului: o vizită în Munții Apuseni la Echipa lui Neamțu[53], dar și excursii de agrement la lacul Sf. Ana din Tușnad sau pe Bistrița Aurie[54].

Din corespondența lui A. Golopenția știm că Haufe a frecventat anturajul colegului său român, la recomandarea acestuia, și a ținut legătura cu „directorul" sau „șeful dumneavoastră", D. Gusti, vizitându-l și pe profesorul Tudor Vianu. În mai multe rânduri a oferit exemplare din publicațiile sale nou apărute. De asemenea, a răspuns unor solicitări de publicare în revistele românești de profil, articolele fiindu-i traduse, pe calea poștei, de A. Golopenția.

Corespondența H. Haufe - A. Golopenția care s-a păstrat[55] debutează odată cu bursa Rockefeller a lui Haufe, în toamna lui 1935, și se încheie în 1939, cu o scrisoare prin care Haufe își trimite contribuția pentru volumul Congresului de Sociologie de la București. Cei doi se cunoscuseră în 1930 în campania de la Runcu, așa încât este sigur că s-au întâlnit și și-au scris în perioada 1933-1935, când Golopenția era bursier la Berlin și apoi la Leipzig, iar Haufe lucra deja la Universitatea din Königsberg, dar probabil mai revenea la Alma Mater lipscană. Fără îndoială, activitățile de la Boberhaus din Löwenberg au fost prilejuri de a se reîntâlni[56]. În perioada 1935-1936, își scriu aflându-se fiecare ca bursier în țara celuilalt. Epistolarul se menține în cadrele unei corespondențe colegiale cu caracter profesional, cei doi fiind de vârste apropiate (Golopenția, mai tânăr cu trei ani). Scrisorile conțin opinii despre lucrări publicate sau proiectate, despre persoane și instituții cunoscute, recomandări de lecturi, schimburi de publicații, dar și referiri la situația politică.

Într-un context neoficial, Golopenția îl descrie pe Haufe drept „un băiat bine"[57], foarte probabil în sensul înfățișării și prestanței sale fizice, dar poate și al manierei de comunicare. În scrisori, Haufe are un stil jovial, spiritual, exprimându-și punctele de vedere pe un ton umoristic, dar fără prea multe menajamente. Cunoștea și limba română, cu inevitabile imprecizii fonetice, iar despre unele gafe lingvistice care au stârnit ilaritate povestește cu haz[58]. Stăpânea totuși limba țării suficient de bine încât să parcurgă bibliografia românească la zi, după cum se poate vedea din documentarea lucrărilor sale, dar și din notele de lectură ce i-au apărut în publicații germane.

Altminteri, vede totul prin grila standardelor germane și nu scapă prilejul să remarce ironic-critic lucrurile care nu merg bine. Se plânge de slăbiciunile sistemului arhivistic românesc, de lipsa statisticilor și a preocupărilor serioase în această direcție[59], precum și de faptul că „infrastructura mașinăriei statului nu funcționează deloc dacă nu este unsă în permanență"[60], ceea ce îi prilejuiește, prin contrast, reflecții laudative la adresa bunei funcționări a statului

51. Cf. scrisori din lăsământul A. W. Fehling, în Syga-Dubois, „Helmut Haufe in Rumänien", 582.

52. Haufe în scrisoarea din 3.05.1936, în A. Golopenția, *Corespondența germană*, 268.

53. Este vorba de campaniile de muncă ale Echipelor Studențești din vara lui 1936; cf. și Octavian Neamțu, „A III-a Campanie de muncă a Echipelor Studențești", *Sociologie Românească*, nr. 10 (1936): 32–36.

54. Cf. scrisoarea lui Haufe din 19.07.1936, în A. Golopenția, *Corespondența germană*, 269 și urm.

55. În A. Golopenția, *Corespondența germană*, 243–309.

56. În scrisoarea din 2.10.1935, Haufe face trimitere la Löwenberg, în A. Golopenția, *Corespondența germană,* 243.

57. În scrisoarea către P. Comarnescu din 23.01.1936, în A. Golopenția, *Rapsodia epistolară*, vol. I, 228.

58. Cf. scrisoarea lui Haufe din 8.12.1935, în A. Golopenția, *Corespondența germană*, 255, 258.

59. Cf. scrisoarea lui Haufe din 2.11.1935, Ibid., 250.

60. Haufe, scrisoarea din 22.10.1935, Ibid., 247–248.

german. Lui A. W. Fehling îi comunicase, imediat după sosirea în România, că, la o primă impresie, „aici totul este organizat foarte neclar și prezintă un interes foarte restrâns pentru întrebările noastre concrete"[61].

Pe de altă parte însă, apreciază partea mondenă a stagiului său în București, fiind uimit (uneori în sens negativ) de aspectele de influență occidentală și de modernismele („americanismele") Capitalei. Remarcă de la bun început ritmul mai domol și latura gurmandă a vieții din România, în contrast cu regimul de austeritate din Germania acelor ani, și savurează sub acest aspect perioada bursei. Aclimatizându-se în România laudă vinurile, se informează despre restaurantele bune și apelează la croitorul recomandat de Golopenția pentru a-și „aduce învelișul exterior la standardul bucureștean"[62].

**5. Fundamentele concepției socio-demografice a lui H. Haufe**

Ca socio-demograf în sensul disciplinei *Bevölkerungslehre*, H. Haufe este propagatorul conceptelor Școlii de la Leipzig. În scrierile lui întâlnim locurile comune ale acelei științe a populației, care sunt și tezele profesorului G. Ipsen: apologia statului absolutist autoritar; conceptul suprapopulării rurale din țările agrare și teama de un aflux de populație din estul slav al Europei; desconsiderarea proletariatului industrial și valorizarea țărănimii; ideea sporului demografic „calitativ"; critica deciziilor teritoriale de la Versailles, care au refuzat Germaniei principiul plebiscitar etc. Elementul evreiesc este văzut ca parazitar în structura socială a popoarelor Europei, nefiind angrenat nici în agricultură, nici în industrie.

Una din primele lucrări științifice ale lui Haufe este studiul *Deutsches Volkstum in der Bevölkerungsentwicklung des östlichen Mitteleuropa* [Etnicul german în evoluția demografică a Europei central-estice], apărut în 1935 în Germania ca broșură (62 pagini), posibil ca lectură de seminar pentru studenții Universității din Königsberg. Lucrarea poate fi considerată o expunere de principii și program, deoarece cuprinde osatura teoretică și metodologică a tuturor scrierilor sale ulterioare. Autorul încearcă o decelare a elementului german din populația Europei de Est și Sud-Est de-a lungul secolului al XIX-lea, nu atât etnic-biologic, cât cultural, în funcție de dreptul funciar practicat. Evoluția demografică din această „Europă intermediară" (*Zwischeneuropa*) ar fi fost marcată în perioada 1815-1925 de reformele agrare, care au condus la o triplare a populației din mediul rural. Dat fiind profilul predominant agricol al regiunii, doar o legislație funciară adecvată ar putea regla capacitatea de susținere demografică a terenului, crede Haufe, după exemplul constituției Imperiului Prusac. În acest punct, oferă o expunere cvasi-didactică a tradițiilor cutumiare din spațiul analizat, cu efectele lor asupra „populării" (*Peuplierung*) spațiilor. Cea mai echilibrată ar fi rânduiala cutumiară germanică, pentru că ea menține peste generații lotul de pământ necesar întreținerii unei familii (*Stelle*): proprietatea funciară individuală formată din curte și lotul arabil (*Hof und Hufe*) este moștenită de către unul singur dintre urmași, în vreme ce frații primesc o compensație bănească și de regulă părăsesc satul, căutându-și mijloacele de trai în meșteșuguri sau industrie. Astfel, în satele germane ar rămâne, pe termen lung, o țărănime înstărită și autonomă (*Großbauern*), iar numărul locuitorilor ar rămâne relativ constant. În schimb, dreptul pământului la popoarele din estul și sud-estul Europei ar favoriza suprapopularea și pauperizarea rurală, fie prin împărțirea egală între moștenitori (*Realteilung*), fie prin folosința în devălmășie. Îndeosebi popoarele slave ar avea un drept al pământului defectuos: *zadruga* slavilor sudici se caracteriza prin aceea că familia mare rămânea pe moșia părintească, până când aceasta nu mai putea susține membrii tot mai numeroși; la fel, tradiția rusească a folosinței colective a pământului în comunitățile rurale, *mir*, ar fi pulverizat loturile de pământ necesare subzistenței, ducând, în cele din urmă, la Revoluția bolșevică. Ea ar sta la baza agriculturii sovietice înseși. În aceste condiții, superioritatea dreptului agrar germanic îi apare lui Haufe evidentă, iar soluția pe care o propune în final pentru teritoriul rural aglomerat din această parte a Europei este restructurarea socială și demografică pornind de la tradiția minorităților germane. El întrevede în această direcție o nouă misiune a vechilor coloniști germani, și anume „de a restabili rânduiala demografică germană (*Volksordnung*) în sensul noului Reich" (p. 61). Această ultima frază afirmă explicit aspirația dominației germane în această regiune.

Studiul a funcționat drept carte de vizită a lui Haufe la venirea sa în România ca bursier[63], iar Golopenția îl semnala în primul număr al revistei *Sociologie Românească* drept „o lucrare interesantă"[64]. Interpelat probabil de colegul român, Haufe vine cu o scurtă explicație asupra concluziilor, în scrisoarea din 2 oct. 1935. El justifică „poanta finală" drept „o turnură și o chestiune specific germană", adecvată ca replică la soluția central-europeană „mică"[65],

61. Cf. Syga-Dubois, „Helmut Haufe in Rumänien", 582.

62. Haufe în scrisoarea din 22.10.1935, în A. Golopenția, *Corespondența germană*, traducere de Maria Anghelescu, 248-249. Cf. și scrisorile din 18.10.1935 și 2.11.1935, Ibid., 245–246, 250.

63. Biblioteca Institutului „Arhiva de Folclor a Academiei Române" din Cluj-Napoca deține un exemplar din această publicație, cu o dedicație manuscrisă a autorului, nedatată, în cerneală: „d-lui Neamțu cu cel mai bine salutare [sic!], H. H.". Este adresată cel mai probabil lui Octavian Neamțu, cu care H. Haufe a interacționat în perioada bursei sale în România (oct. 1935-sept. 1936).

64. „Însemnări", *Sociologie Românească*, nr. 7-8 (1936): 377.

65. Cf. scrisoarea lui H. Haufe din 2 oct. 1935, în A. Golopenția, *Corespondența germană*, 243.

ce fusese formulată de economiști ca maghiarul Elemér Hantos sau americanul Ora Sherman Morgan. Aceștia propuneau, în contextul post-Versailles, o colaborare economică regională în Europa centrală și răsăriteană, însă prin excluderea Germaniei. De aceea, Haufe se consideră îndreptățit să adopte o asemenea poziție și nu ascunde intenția combativă a afirmației. Nu avem certitudinea că discuția epistolară dintre Golopenția și Haufe s-a purtat într-adevăr asupra acestei lucrări, deoarece contextul este sumar, dar răspunsul certifică cel puțin atitudinea lui Haufe în chestiunile social-politice și economice europene.

În lucrarea *Die Bevölkerung Europas. Stadt und Land im 19. und 20. Jahrhundert* [Populația Europei. Urban și rural în sec. XIX și XX] (Berlin, 1936), Haufe continuă demersul anterior la un nivel mai înalt. Aici perspectiva se lărgește la întreg spațiul european, cuprinzând și zonele urbane. Perioada analizată este aceeași: de la Congresul de la Viena până la Versailles. Autorul renunță la fundamentarea cărții pe o „teorie a populației" și se concentrează strict pe reconstituirea istorică a procesului *populării* spațiului, pe regiuni (cf. p. 137). Analiza are o anvergură mare și o bibliografie statistică solidă. Atuul metodologic al sociologului îl reprezintă interpretarea comprehensibilă a valorilor statistice în timp și spațiu. Pe baza cifrelor existente, dar și prin deducții, Haufe reconstituie credibil, pentru toate regiunile Europei, raporturi procentuale și trenduri demografice relevante din ultima sută de ani, în relație cu procesul industrializării și urbanizării. De la Revoluția franceză încoace, reformele sociale ar fi avut ca efect o creștere demografică substanțială în Europa occidentală. Surplusul de populație s-ar fi revărsat în industria care tocmai se dezvolta. La momentul scrierii cărții, Haufe constata o stagnare generală a creșterii demografice în țările Europei Apusene, cu excepția orașelor. În ciuda acestei situații critice, Haufe crede că Europa se află la un moment de cotitură în evoluția sa demografică și că epoca în care trăiește va fi una a transformării *calitative* a populației, cel puțin pentru poporul german (p. 9). Deși nu trimite explicit la noua legislație nazistă privitoare la restructurarea țărănimii, el are în vedere aici, cel mai probabil, îmbunătățirile socio-demografice și rasiale așteptate de pe urma Legii proprietății rurale (*Erbhofgesetz* – „legea curților ereditare", în traducerea lui Golopenția), promulgată de regimul nazist chiar în anul instaurării sale. Inspirată de ideologia perioadei, această lege declara proprietățile mijlocii și mari drept bun inexpropriabil, iar transmiterea prin moștenire era reglementată conform tradiției cutumiare germanice, punându-se și condiția originii germane a proprietarilor[66]. Haufe, ca și mentorul său G. Ipsen, era un susținător al acestei legi, având convingerea că „deciziile politice ale conducerii statului determină mișcarea socială a populației" (p. 137).

Lucrarea l-a consacrat pe Haufe ca socio-demograf și a fost promovată ca model de cercetare în știința populației. De fapt, ea a fost scrisă la dorința și sub imboldul lui G. Ipsen, fiind gândită de acesta în relație cu propriile sale cercetări de socio-demografie istoric-politică[67].

În volumul omagial dedicat profesorului D. Gusti (1936), Haufe publică o sinteză concentrată a lucrărilor anterioare[68]. Pornind de la exemplul prusac, indică un proces general cu valoare de legitate socio-demografică în Europa: sporul demografic, dezlănțuit în mediul rural în urma reformelor agrare, ajunge la stagnare și regres sub impactul modului de viață capitalist, după ce surplusul de populație a fost absorbit de regiunile industriale și urbane. Era cazul Europei Apusene, confruntată la acel moment cu o natalitate scăzută și cu evaziunea rurală. Deși Haufe susține că se ferește de „profeții" demografice, subliniază că acest trend populațional se va resimți, mai devreme sau mai târziu, și în țările din sud-estul și estul Europei. Soluția însă nu ar fi măsurile ce au în vedere creșterea cantitativă a natalității, ci o „politică demografic-rasială" de tip calitativ, precum cea deja în vigoare în Germania.

Golopenția comentează acest studiu al lui Haufe, după lectura în manuscris, într-o scrisoare către T. Vianu, împreună cu care pregătea volumul omagial: „Haufe e un cercetător meticulos și versat în multe probleme, cam taciturn, e drept. Articolul lui, deși greu de cifre, e foarte bun: el e printre întâii care se pregătesc să privească cu de-amănuntul și întreg industrializarea și democratizarea continentului"[69].

**6. Problemele socio-demografiei istorice românești în viziunea lui Helmut Haufe**

Scrierile lui Haufe din perioada 1936-1940 pe subiecte românești vizează deopotrivă aspectul social-demografic și economic al civilizației românești privite diacronic, cât și pe cel politic de imediată actualitate. Analizele sale arată o bună însușire a datelor privind trecutul statului român, având ca puncte de referință reformele social-economice din ultimul secol și jumătate. Haufe cunoaște contextul ascensiunii burgheziei, problematizările junimiste și

66. Cf. David Hamann, „Gunther Ipsen", *Handbuch der völkischen Wissenschaften. Akteure, Netzwerke, Forschungsprogramme*, editori Michael Fahlbusch, Ingo Haar și Alexander Pinwinkler, Vol. 1 (Berlin–Boston: De Gruyter Oldenburg, 2017), 322–333, aici 325.

67. Cf. G. Ipsen, apud Klingemann, *Soziologie und Politik*, 329.

68. Helmut Haufe, "Soziologische Probleme in der europäischen Bevölkerungsentwicklung des 19. und 20. Jahrhunderts", *Mélanges D. Gusti*, 211–224.

69. Scrisoarea din 4.12.1935, A. Golopenția, *Rapsodia epistolară*, Vol. IV, 569.

poporaniste, dezbaterile pentru forme de guvernare și administrare autohtone[70]. Înțelege că „istoricitatea românilor a fost până acum subordonată contextului occidental vest-european”[71] și că în prezent ea se caută pe sine prin recursul la specificul propriu.

Referitor la structura socială a poporului român, el este de părere că nobilimea și burghezia românească a sec. al XIX-lea ar fi fost în mare parte alogene, iar forma de capitalism dezvoltată de evrei în sfera rurală ar fi fost una speculativă, parazitară (citează termenul lui Max Weber – „spekulativer Paria-Kapitalismus”), spre deosebire de capitalismul urban al sașilor din Transilvania, care ar fi unul rațional[72]. Atenția sa cade însă aproape exclusiv pe pătura țărănească, pe care o consideră fundamentul societății românești („Talpa Țării – die Grundfeste des Vaterlandes”[73]) și baza unei posibile renașteri etnice.

Cea mai amplă lucrare dedicată de Haufe demografiei social-istorice a poporului român este *Die Wandlung der Volksordnung im rumänischen Altreich: Agrarverfassung und Bevölkerungsentwicklung im 19. und 20. Jahrhundert* [Transformarea structurii sociale în Vechiul Regat românesc: Legislația agrară și evoluția demografică în secolele XIX și XX] (1939), la care ne-am referit deja mai sus. Lucrarea, o amplă sinteză a documentării efectuate ca bursier în anii 1935/1936, înglobează toate ideile exprimate în scrierile sale mai mărunte despre România și adaugă un material factual bogat, pe care îl interpretează coerent pentru publicul german. Pe lângă sursele bibliografice, Haufe a utilizat material statistic și topografic din arhivele de la Viena, pentru secolele XVII-XIX, iar pentru perioada contemporană, a avut la dispoziție lucrările Institutului Statistic condus de S. Manuilă și cercetările monografice ale Școlii sociologice de la București. În partea istorică a lucrării, este citat, între alții, Dimitrie Cantemir. Mai multe pagini din primul capitol sunt dedicate clarificării termenilor din dreptul românesc vernacular, pentru care oferă corespondente adecvate în germană și explicații.

Prima parte a cărții schițează o istorie socială a poporului român, care se bazează mult pe scrierile lui H. H. Stahl privitoare la obștile devălmașe, dar și pe lucrări etnografice. Haufe susține originea păstorească a țărănimii române. Dintre cele două tipuri: țăranul de pădure (*Waldbauer*) și cel de câmp (*Feldbauer*), atribuie celui dintâi primatul cronologic în spațiul geografic locuit de români. Civilizația păstorească arhaică a românilor din arcul carpatic, bazată pe transhumanță și sedentarism, ar fi fost cea specifică românilor. În decursul veacurilor, surplusul demografic al păstorilor din regiunile subcarpatice, care erau țărani liberi, ar fi coborât la șes, așezându-se în zonele agricole și devenind treptat clăcași pe moșiile boierilor. Agricultura practicată în mod tradițional ar fi fost restrânsă doar la necesitățile familiale și abia sub impactul capitalismului, dar mai ales după Tratatul de la Adrianopol (1829), pământul ar fi devenit un mijloc de producție, iar Principatele Române, grânarul Europei.

Obiceiul românesc al pământului ar fi o variantă intermediară între dreptul pământului germanic și cel slav, adică între transmiterea ereditară integrală a moșiei și variante de folosință colectivă („zwischen Erbhof und Kollektiv”, p. 23). La țăranii liberi din Moldova și Muntenia a existat, cândva, un principiu al indivizibilității moșiei, care avea însă caracter gentilic (p. 21-22). Principiul moștenirii egale a pământului de către urmași s-ar fi generalizat la români abia în urma reformelor sociale, deoarece înainte de Codul civil din 1869 fetele erau excluse de la moștenire (p. 17). În trecutul medieval al Vrancei, autorul identifică forme juridice asemănătoare celor germanice de tipul vecinătăților, ce constau în atribuirea loturilor fără un criteriu de înrudire; le pune însă pe seama unei influențe (p. 50).

În intervalul 1800-1930, în urma reformelor economice și sociale, sporul demografic al românilor ar fi fost unul de natură „vegetativă” (p. 214), înregistrând o creștere de cinci ori, ceea ce ar reprezenta o medie între Europa sud-estică și sudul Rusiei (p. 57). Spre exemplificare, Haufe prezintă date pe provincii, apoi trei localități rurale din estul Munteniei: Bozioru, Rușețu și Suțești, pe care le-a ales ca studii de caz pentru că erau mai bine documentate statistic la acea dată.

Toată această desfășurare de informații Haufe o canalizează spre a arăta că poporul român a parcurs un traiect istoric de la *neam* la *popor*, de la o organizare bazată pe obârșia familială, la una etnic-națională, plecând de la afirmația lui G. Ipsen că România ar fi exemplul clasic al „devenirii populației întru popor” (apud Haufe, p. 9). Ideea de bază a ultimului capitol este că românii încep să se organizeze etnic-politic (*völkisch*) și să-și planifice conștient, la nivel de stat, organizarea formelor sociale (p. 206). *Neamul*, categorie anistorică lipsită de conștiință politică și de misiune istorică, ar fi supraviețuit în România societății burgheze. Era o stare de lucruri care i-a apărut lui Haufe izbitoare în contrast cu aspirațiile politic-mesianice intens tematizate în societatea germană în acea vreme[74]. Pentru Haufe, la fel ca pentru profesorul G. Ipsen, conștiința politică a unei națiuni era condiția ființării ca popor. Germenii pentru un viitor etno-politic al României sunt identificați de el în proiectele cultural-științifice și

70. Helmut Haufe, „Zur Volksordnung des rumänischen Altreichs”, *Osteuropa*, Berlin, nr. 9 (1937).

71. Haufe, *Die Wandlung*, 214.

72. *Ibidem*, 202.

73. Haufe, „Zur Volksordnung ...”, 577.

74. Cf. și Helmut Haufe, „Methode und Einsatz der Dorfforschung in Rumänien”, *Zeitschrift für Volkskunde*, nr. 4 (1938): 300-304.

sociale de anvergură coordonate de D. Gusti, dar mai ales în mișcarea legionară, în care vede cel mai promițător ferment pentru o coagulare a maselor în sensul unei conștiințe etnic-politice comune. De altfel, interesul lui Haufe pentru curentele de dreapta românești nu era doar unul științific, ci avea și o nuanță politic-strategică, ținând cont de filogermanismul acestora[75]. La o lectură printre rânduri, intuim că una din mizele extra-științifice ale cărții era încurajarea României pe linia politicii germane și scoaterea ei din orbita capitalismului american[76]. În 1938, lucrarea a fost acceptată de Universitatea din Königsberg pentru abilitare, cu indicativul „excelentă din punct de vedere științific și importantă politic"[77].

Preocupările lui Haufe asupra dreptului agrar românesc nu s-au epuizat aici, ci au continuat cu privire la nord-estul României, încercând să clarifice problema influenței dreptului german al pământului în satele grănicerești de țărani liberi din Basarabia, după cum anunțase deja în *Die Wandlung* (p. 50). În 1940, a publicat un articol pe această temă, a cărui concluzie este că, în Basarabia secolului al XVI-lea, mica nobilime (răzeșii) ar fi împrumutat pe filieră poloneză principiul cutumiar germanic al moștenirii uni-liniare și indivizibilității proprietății, dar acesta nu s-a putut impune în timp. Totuși, între urmașii răzeșilor și cei ai foștilor iobagi ar fi perceptibilă și astăzi o diferență în modul cum se raportează la pământ și la moștenire[78]. Ipoteza influenței germane i se părea lui Haufe verosimilă chiar și în cazul culacilor ruși. Aceștia ar fi urmat exemplul prusacilor, diferențiindu-se astfel de masa populației rusești, captivă tradiției *mir*-ului[79].

În toate lucrările lui, Haufe rămâne fidel opiniei că minoritățile germane din Banat și Transilvania ar fi un model de organizare social-demografică demn de urmat pentru populația rurală românească, dar și pentru statul român. Articolul său despre natalitatea din Banat, din *Revista Institutului Social Banat-Crișana* (1936)[80], exprimă cel mai tranșant această părere. Textul reprezintă reflecțiile lui Haufe la vizitarea Expoziției a doua a Echipelor Regale Studențești (decembrie 1935-februarie 1936) și este o pledoarie pentru limitarea numărului nașterilor, după modelul civilizator al germanilor din Banat. Sistemul de 1-2 copii este recomandat celorlalte provincii ca o măsură demografică potrivită economiei capitaliste și ca o fază necesară a europenizării.

Cel târziu în acest moment o reacție din partea sociologilor români, în speță a lui Golopenția, era inevitabilă. Golopenția însuși mijlocise în numele redactorului-șef, Cornel Grofșorean, ca Haufe să redacteze un articol pentru acel număr al revistei[81] și efectuase traducerea textului în românește. În completarea articolului, Golopenția a publicat o notă nesemnată, din partea redacției, în care și-a precizat poziția față de opiniile autorului, și anume că: deși „Banatul are o funcțiune de avangardă în închegarea actuală a neamului nostru [...] Nu credem că drumul României trebuie să meargă «cu necesitate» la «atașarea la Europa de Apus și de Mijloc» [...]. Ca atare nu socotim Banatul pildă de urmat. [...] Noi suntem la început: deceniile de admirație credulă nu ne-au primejduit substanța"[82]. Polemica pe marginea articolului și notiței a continuat în termeni amicali în corespondența celor doi, Haufe apărându-și poziția[83].

În mediul științific românesc, lucrările lui Haufe s-au bucurat de o bună primire. Unele recenzii au oferit, dincolo de aprecierile unanime pentru documentarea solidă, câteva scurte remarci critice, nepolemice, la tezele sale privind chestiunea păstoritului[84]. Pe de altă parte, Haufe semnalează că Legea indivizibilității moșiilor, promulgată de Reich în 1933, ar fi câștigat adepți și în România[85].

**7. H. Haufe la al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie de la București, 1939**

În seria D a volumelor celebrului Congres care, „deși nu s-a ținut, a avut loc" (D. Gusti), Haufe este prezent cu un articol despre o unitate socială de mărime medie din provincia Prusia Răsăriteană (*Ostpreußen*), și anume

75. Cf. Klingemann, *Soziologie und Politik*, 77, 82–84.

76. Cf. Haufe, *Die Wandlung*, 209: despre „americanismele" din sistemul industrial.

77. Apud Syga-Dubois, „Helmut Haufe in Rumänien", 583.

78. Cf. Andreas Roth, recenzie la „Helmut Haufe: Der freibäuerliche Kleinadel der bessarabischen Militärgrenze, in: Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung, Jahrgang IV. 1940, Seite 315-333", *Siebenbürgische Vierteljahrsblätter*, nr. 1 (1941): 81.

79. Haufe, „Soziologische Probleme", 223.

80. Dr. Helmut Haufe, „Despre semnificația situației demografice a Banatului", *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, nr. 14 (1936): 51–54.

81. Cf. A. Golopenția către Petre Comarnescu în 23.01.1936, *Rapsodia epistolară*, I, 228.

82. Nota redacției la Haufe, „Despre semnificația situației demografice a Banatului", 53–54.

83. Cf. Haufe în scrisoarea din 24.01.1936, în A. Golopenția, *Corespondența germană*, 259-262.

84. C. C. Anoaica, „Helmut Haufe, Die Bevölkerungsentwicklung Rumäniens im 19. und 20. Jahrhundert, Sonderdruck aus Archiv für Bevölkerungswissenschaft und Bevölkerungspolitik, Nr. 3, 1938", *Buletinul Societății Regale Române de Geografie*, 61 (1942): 397; Ion Const. Chițimia, „Helmut Haufe, Die Wandlung der Volksordnung im rumänischen Altreich, Stuttgart, 1939", *Arhiva societății științifice și literare*, nr. 1-2 (1940): 146–147.

85. Cf. Haufe, *Die Wandlung*, 211 – îi citează în acest sens pe autorii V. Petrescu și N. Lupan.

districtul (*Landkreis*)[86]. Districtul prusac era o formă administrativă crescută istoric printr-o dezvoltare lentă, sub binefacerile reformelor prusace de la începutul sec. al XIX-lea. Prevederi legale privitoare la numărul maxim de locuitori au favorizat conservarea unor forme vechi de organizare comunitară, asigurând menținerea prosperității sătenilor, datorită atât unei economii agricole eficiente, cât și constanței demografice. În maniera cunoscută, Haufe analizează procentual aspectele economic-funciare și demografice, comparativ cu alte două regiuni: Pomerania și Silezia. Haufe subliniază dimensiunile mari ale gospodăriilor din Prusia (moșieri cu zeci de angajați sau mici fermieri care își exploatau proprietățile cu ajutorul membrilor familiei) și propune districtul prusac ca model sociopolitic de „societate agrară dezvoltată". Este de remarcat că statisticile se referă doar la anul 1933, deși studiul este redactat în 1939. Autorul omite astfel să se refere la evoluția ulterioară Legii moșiilor ereditare. Analizând, pe de altă parte, ocupațiile locuitorilor din cele trei zone, identifică pentru Silezia, zonă de graniță aparținând Europei central-estice (*Ostmitteleuropa*), un procent de 10% din populație care sunt neproducători, comercianți. Apartenența etnică a acestora devine clară pentru Haufe prin deducție, dat fiind că procentajul se suprapunea cu cel al evreilor la nivelul întregii populații a Europei central-estice, care, conform calculelor lui, s-ar ridica tot la o zecime (aceeași cotă de populație neagricolă fusese indicată de el în articolul privitor la Banat, dar și în cel despre Rușețu[87], cu comentarii insinuante). Aici Haufe enunță explicit necesitatea rezolvării chestiunii evreilor în „societățile agrare nedezvoltate" din această parte a Europei, trimițând fără înconjur la o „politică demografică și rasială selectivă" (p. 80).

Analizând acest articol, istoricul contemporan al sociologiei Carsten Klingemann consideră că ar fi greșit să ne îndoim de calificarea profesională a lui Haufe din motivul că vorbește despre evrei ca despre o problemă a structurii sociale din Europa de Sud-Est, dat fiind că, în 1939-1940, mai toți sociologii germani prezentau evreii drept piedica principală în dezvoltarea țărilor din această regiune. Mai degrabă ar fi de presupus că tocmai științificitatea cercetărilor sale a putut avea consecințe etno-politice fatale[88].

Și Irina Năstasă-Matei a analizat textul lui Haufe despre districtul prusac, în ansamblul contribuțiilor germane la Congresul de la București, remarcând că sociologul a lansat frazele despre chestiunea evreiască fără să aprofundeze subiectul[89]. Autoarea sublinia mixtura ciudată de științificitate și ideologie din textele sociologilor germani și se întreba dacă participarea lor cu comunicări în volumele Congresului de la București a fost propagandistică sau nu. Pe baza publicațiilor noi apărute în Germania în istoriografia sociologiei suntem în măsură să dăm un răspuns acestei întrebări: în mod cert, da!

Participarea sociologilor germani la Congres, respectiv trimiterea contribuțiilor pentru volumele Congresului, nu a fost o opțiune individuală. Ca șef al delegației germane la Congresul bucureștean, desemnat de Ministerul pentru Știință și Educație al Reichului, Gunther Ipsen a propus o listă de sociologi agreați, conformi ideologic, a căror participare efectivă a fost apoi aprobată (nu integral) de forurile superioare ale cercetării din Germania. Deja în februarie 1938, Ipsen se adresase Ministerului pentru a preîntâmpina prezența sociologilor germani de alte orientări la Congresul din 1939, avertizând că „ar fi o greșeală să lăsăm acest teren la discreția dușmanilor noștri politici – evrei, social-democrați, liberali sau marxiști"[90]. Prin lista respectivă, profesorul de la Königsberg se asigura că, în 1939, la București vor fi prezenți doar reprezentanți ai „noii sociologii germane", care vor putea oferi demonstrativ publicului comunicări relevante din această perspectivă. Ipsen a sugerat și tematica de abordat de către participanții germani în comunicările lor, fiind de părere că problema evreiască ar fi de neocolit. Mai mult decât atât, a intervenit direct la organizatorul Congresului, D. Gusti, cu solicitarea ca temele sociologiei rurale să ocupe un loc central în lucrările Congresului, deoarece dorea să poată pune în valoare cercetările germane de știința populației. Propunerea a fost acceptată[91].

Nu în ultimul rând, un rol propagandistic important în sprijinul participării germane la Congresul de la București a revenit tocmai lucrării lui H. Haufe despre transformarea structurii sociale a poporului român, *Die Wandlung der Volksordnung in rumänischen Altreich.* În pregătirea participării germane, Ipsen a insistat ca lucrarea, care la data acestor pregătiri se afla în curs de finalizare în vederea publicării, să fie tipărită pentru a fi prezentată la Congres ca mostră a noii sociologii germane. În acest sens, a făcut demersuri la Comunitatea Germană a

86. Helmut Haufe, „Der preußische Landkreis", *Travaux du XIVe Congrès International de Sociologie București*, editat de Dimitrie Gusti (Series D: Le village et la ville) (Bucharest: Printing House Luceafărul, 1939): 65–80.

87. Helmut Haufe, „Rușețu–Brăila, un sat din Câmpia Românească. Structura socială", *Sociologie Românească*, nr. 7-8 (1937): 277–284, 284.

88. Klingemann, *Soziologie und Politik*, 75.

89. Irina Năstasă-Matei, „Eveniment academic sau interes politic? Participarea germană la lucrările Congresului de Sociologie de la București din 1939", *Revista Română de Sociologie*, nr. 5-6 (2016): 14.

90. G. Ipsen apud Klingemann, *Soziologie und Politik*, 74.

91. Cf. *Ibidem*, 75-76. Cf. Carsten Klingemann, *Soziologie im Deutschland der Weimarer Republik, des Nationalsozialismus und der Nachkriegszeit. Der schwierige Umgang mit einer politisch-ideologisch belasteten Entwicklungsphase* (Wiesbaden: Springer VS, 2020), 37.

Cercetării (*Deutsche Forschungsgemeinschaft*) pentru a obține finanțarea cărții. În referatul său redactat către DFG în acest scop, atribuia cărții funcția politică de instrument „împotriva încercărilor sociologiei anglo-saxone, de a se impune (metodologic și tematic) în acest spațiu"[92]. Referitor la conținutul cărții, scria: „Doar problematizările agrar-sociologice ale lui Haufe fac posibilă în mare măsură clarificarea unor chestiuni controversate din istoria românească, formulează punctele de plecare pentru cercetarea unor forțe germane constructive aproape necunoscute până acum din structura socială a neamului românesc medieval și intervin și în prezent pentru a face legătura la ideologii politice mai noi"[93]. Finanțarea a fost aprobată, iar Haufe a primit 1440 de mărci pentru tipărirea cărții[94]. În cuvântul înainte, datat 1 septembrie 1939, Haufe ține să precizeze că tipărirea a fost urgentată în vederea Congresului de la București, din care motiv unele aspecte editoriale legate de punerea în pagină a aparatului critic au trebuit să fie neglijate, deși Congresul, în cele din urmă, nu s-a mai ținut. Și mai târziu, cu ocazia unei recomandări pe care a scris-o pentru Haufe în anul 1940, Ipsen aprecia lucrarea în termeni elogioși, ca „cea mai bună carte nu numai din literatura de specialitate germană, ci și internațională, care oferă o introducere în problemele interne ale Vechiului Regat românesc", și o califica drept „fundament al participării germane la Congresul din București"[95].

**8. Concluzii și epilog**

La începutul lunii ianuarie 1943, H. Haufe a murit ca ofițer în bătălia de la Stalingrad[96], în floarea vârstei și în pragul unei cariere promițătoare. La Universitatea din Viena el ar fi urmat să îl sprijine pe profesorul G. Ipsen în crearea unui institut de anvergură sud-est-europeană, unde acesta plănuia să practice împreună cu colaboratorii săi o sociologie de factură empirică, înțeleasă ca știință a populației[97]. Planul a fost zădărnicit de evenimente. Doi ani mai târziu, înfrângerea germanilor în cel de-al Doilea Război Mondial avea să pună capăt și prezenței lui Ipsen la universitatea vieneză[98].

Aportul lui Helmut Haufe la știința sociologică germană a fost evaluat diferit și rămâne controversat, mai ales din cauza colaborării sale cu Gunther Ipsen, care este considerat astăzi „prototipul sociologului nazist"[99]. Ca și colegii săi formați de Școala sociologică de la Leipzig, Haufe a servit prin activitatea sa obiectivele propagandistice și expansioniste ale Reichului. Totuși, majoritatea istoricilor sociologiei germane îi recunosc profesionalismul și maniera științifică în care și-a tratat subiectele, depășind viziunea marcată de ideologie a mentorului său.

Scrierile lui H. Haufe despre România se mențin la un nivel ridicat de științificitate. Documentarea serioasă și expunerea structurată conferă valoare lucrărilor sale. A. Golopenția îl considera, în 1938, „cunoscătorul german poate cel mai bun al realității sociale și al sociologiei românești"[100]. Totuși, optica lui este orientată iremediabil de principiile conform cărora a fost format. Fără să manifeste desconsiderare pentru poporul român (cel puțin nu fățiș), Haufe are mereu în subtext norma modelului german și finalitatea politică a științei pe care o servește. De aceea, lucrările lui rămân mai mult o expresie a „noii sociologii germane" din perioada 1933-1945 decât cercetări obiective despre socio-demografia românească. Sociologul german pare că a căutat și a găsit în România doar confirmări pentru tezele sale inițiale, iar baza teoretică a lucrărilor sale nu a suferit nicio modificare în urma documentării.

Ca epilog demo-socio-politic, mai trebuie menționat că Legea nazistă a moșiilor ereditare, în care Ipsen și Haufe își puseseră speranțele revigorării calitative a populației rurale din Germania, s-a dovedit în realitate un fiasco. Efectele ei asupra echilibrului demografic și economic din regiunile agrare au fost majore, dar nu în sensul dorit. Prevederile acestei măsuri legislative au favorizat doar fermele mijlocii și mari și au sacrificat pătura micilor întreprinzători agricoli, determinând astfel exodul rural, pe care de fapt voiau să-l contracareze[101].

92. G. Ipsen, apud Klingemann, *Soziologie und Politik*, 76.

93. Ibid.

94. Cf. Syga-Dubois, „Helmut Haufe in Rumänien", 584.

95. G. Ipsen, apud Klingemann, *Soziologie und Politik*, 76.

96. Cf. Klingemann, *Soziologie und Politik*, 74, 84.

97. Cf. Gerhard Benetka, „Bezugnahmen auf Wissenschaft im Nationalsozialismus. Das Beispiel der Psychologie", *Die Soziologie und der Nationalsozialismus in Österreich*, editori Andreas Kranebitter și Christoph Reinprecht (Bielefeld: transcript Verlag, 2019), 93–114, aici p. 105.

98. În 1945 G. Ipsen a fost alungat de la Universitatea din Viena și simultan demis din funcțiile deținute în Germania. A locuit până în 1948 în Innsbruck (Austria), localitatea lui natală. În anii 1950 a fost reabilitat și rechemat în Germania ca cercetător la Institutul de Sociologie din Dortmund, unde a mai activat timp de un deceniu, având o contribuție controversată la fundamentarea sociologiei urbane din RFG, cf. Christoph Reinprecht, „Lange Schatten: Das Erbe der Nachkriegssoziologie", *Die Soziologie und der Nationalsozialismus in Österreich*, 429–457, aici p. 431 și passim.

99. Klingemann, *Soziologie und Politik*, 74.

100. A. Golopenția, Recenzie la H. Haufe: *Methode und Einsatz der Dorffoschung in Rumänien* (1938), *Sociologie Românească*, nr. 10-12 (1938): 577.

101. Cf. Klingemann, *Soziologie im Deutschland der Weimarer Republik*, 118.

**Bibliography**


Beutler, Heinz. "Dorfforschung am Grenzschulheim Boberhaus" [Village Research at the Border School Hostel Boberhaus]. *Mélanges D. Gusti. XXV ans de l'enseignement universitaire (1918–1935). Archives pour la Science et la Réforme Sociales*, no. 13 (1936): 17–38.

Ehmer, Josef. "Eine 'deutsche' Bevölkerungsgeschichte? Gunther Ipsens historisch-soziologische Bevölkerungstheorie" [A 'German' Population History? Gunther Ipsen's Historical-Sociological Population Theory]. *Demographische Informationen*, Vienna, 1992–1993: 60–70.

G[olopenția], Anton. Review: "Die Wandlung der Volksordnung im rumänischen Altreich... (Schimbarea formei de viață a neamului românesc în Vechiul Regat...)" [The transformation of the popular order in the Old Kingdom of Romania...]. *Revista Fundațiilor Regale*, no. 5 (1940): 478.

Golopenția, Anton. *Corespondența germană (1933-1936). Deutsche Korrespondenz (1933-1936)* [German Letters (1933-1936)], edited by Sanda Golopenția, translated from German by Maria Anghelescu, Rareș Munteanu, Gottfried Habenicht and Lidia Bradley. Bucharest: Editura Spandugino, 2022.

Golopenția, Anton. *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1932–1950)* [Epistolary Rhapsody: Letters Sent and Received by Anton Golopenția], vol. II. Edited by Sanda Golopenția and Ruxandra Guțu Pelazza. Bucharest: Ed. Enciclopedică. 2010. 2012. Vol. IV: 2014.

Golopenția, Anton. *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1932–1950)* [Epistolary Rhapsody: Letters Sent and Received by Anton Golopenția], vol. III. Edited by Sanda Golopenția and Ruxandra Guțu Pelazza. Bucharest: Ed. Enciclopedică, 2012.

Golopenția, Anton. *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1932–1950)* [Epistolary Rhapsody: Letters Sent and Received by Anton Golopenția], vol. IV. Edited by Sanda Golopenția and Ruxandra Guțu Pelazza. Bucharest: Ed. Enciclopedică, 2014.

Golopenția, Sanda. "Ștefania Cristescu în campania monografică de la Runcu – Gorj" [Ștefania Cristescu in the Monographical Campaign in Runcu – Gorj]. *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*, no. 18 (2018): 1697–188.

Greiff, Walter, Rudolf Jentsch, and Hans Richter, eds. *Gespräch und Aktion in Gruppe und Gesellschaft: 1919-1969*. Freundesgabe für Hans Dehmel [Conversation and Action in Groups and in Society. 1919-1969. A Festschrift für Hans Dehmel]. Frankfurt am Main: dipa-Verlag, 1970.

Hamann, David. "Gunther Ipsen und die völkische Realsoziologie" [Gunther Ipsen and the Ethnic Real Sociology]. In *Völkische Wissenschaften im 20. Jahrhundert. Expertise und "Neuordnung" Europas* [Ethnic Sciences in the 20th Century. Expertise and "New Order" of Europe], edited by Michael Fahlbusch, and Ingo Haar, 177-198. Paderborn–München–Wien–Zürich: Verlag Ferdinand Schöningh, 2010.

*Handbuch der völkischen Wissenschaften. Akteure, Netzwerke, Forschungsprogramme* [Handbook of the Ethnic (Völkisch) Sciences. Actors, Networks, Research Programs], edited by Michael Fahlbusch, Ingo Haar, and Alexander Pinwinkler. Second expanded edition, vol. 1. Berlin–Boston: De Gruyter Oldenburg, 2017.

Haufe, Helmut. "Der preußische Landkreis" [The Prussian District]. In *Travaux du XIVe Congrès International de Sociologie București* [Scientific Papers of the 14th International Congress of Sociology in Bucharest], edited by Dimitrie Gusti. Series D: Le village et la ville [Village and City], 65–80. Bucharest: Printing House Luceafărul, 1939.

Haufe, Helmut. "Despre semnificația situației demografice a Banatului" [About the Significance of the Demographic Situation of Banat]. *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, no. 14 (1936): 51–54.

Haufe, Helmut. *Deutsches Volkstum in der Bevölkerungsentwicklung des östlichen Mitteleuropas* [German Ethnicity in the Population Development of Eastern Central Europe]. Berlin–Stuttgart: Verlag Grenze und Ausland, 1935.

Haufe, Helmut. *Die Bevölkerung Europas. Stadt und Land im 19. und 20. Jahrhundert* [The population of Europe. City and Countryside in the 19th and 20th centuries]. Berlin: Junker & Dünnhaupt, 1936.

Haufe, Helmut. *Die Wandlung der Volksordnung im rumänischen Altreich: Agrarverfassung und Bevölkerungsentwicklung im 19. und 20. Jahrhundert* [The Transformation of the Social Structure in the Romanian Old Kingdom: Agrarian Constitution and Population Development in the 19th and 20th Centuries]. Stuttgart: Kohlhammer, 1939.

Haufe, Helmut. "Methode und Einsatz der Dorfforschung in Rumänien" ["Method and Application of the Village Research in Romania"]. *Zeitschrift für Volkskunde*, no. 4 (1938): 300–304.

Haufe, Helmut. "Rușețu–Brăila, un sat din Câmpia Românească. Structura socială" ["Rușețu–Brăila, a village in the Romanian Plain. Social structure"]. *Sociologie Românească*, no. 7-8 (1937): 277–284.

Haufe, Helmut. "Neuere Arbeiten zur Bevölkerungsgeschichte Großrumäniens" [Recent Works on the Population History of Greater Romania]. *Leipziger Vierteljahrsschrift für Südosteuropa*, no. 1 (1939): 63–67.

Haufe, Helmut. "Soziologische Probleme in der europäischen Bevölkerungsentwicklung des 19. Und 20. Jahrhunderts" [Sociological Problems in European Population Development in the 19th and 20th Centuries].

*Mélanges D. Gusti. XXV ans de l'enseignement universitaire (1918 – 1935). Archives pour la Science et la Réforme Sociales*, 13 (1936): 211–224.

Haufe, Helmut, "Zur Volksordnung des rumänischen Altreichs" [On the Population Structure of the Romanian Old Kingdom]. *Osteuropa*, no. 9 (1937): 575–583.

Haufe, Helmut, and Helmut Klocke. "Volksbildung und Volksforschung in Rumänien" [Popular Education and Folk-Research in Romania]. *Der Zwiespruch*, no. 19 (1931): 218–219.

Hause [read: Haufe], Helmut, and Helmut Klocke. "Educația și cunoașterea poporului în România" [Education of and Research on the Folk in Romania], translated from German by Anton Golopenția. *Arhiva pentru Știință și Reformă Socială*, X (1932): 866–869.

Klingemann, Carsten. *Soziologie und Politik. Sozialwissenschaftliches Expertenwissen im Dritten Reich und in der frühen westdeutschen Nachkriegszeit* [Sociology and Politics. Social Science Expertise in the Third Reich and the Early West German Post-War Period]. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009.

Klingemann, Carsten. *Soziologie im Deutschland der Weimarer Republik, des Nationalsozialismus und der Nachkriegszeit. Der schwierige Umgang mit einer politisch-ideologisch belasteten Entwicklungsphase* [Sociology in Germany During the Weimar Republic, National Socialism and the Post-War Period. The Difficult Handling of a Politically and Ideologically Charged Development Phase]. Wiesbaden: Springer VS, 2020.

Klocke, Helmut. "Begegnungen mit der Dorfforschung in Ungarn und Rumänien" [Encounters with Village Research in Hungary and Romania], *Gespräch und Aktion*, 194–201.

Kranebitter, Andreas, and Christoph Reinprecht (ed.), *Die Soziologie und der Nationalsozialismus in Österreich* [Sociology and National Socialism in Austria]. Bielefeld: transcript Verlag, 2019.

Mentzel, H. E. "Das ostdeutsche Dorf. Bericht über eine Dorfwoche" [The East German Village. Report on a Village Week]. *Der Zwiespruch*, no. 19 (1931): 224.

Năstasă-Matei, Irina. "Eveniment academic sau interes politic? Participarea germană la lucrările Congresului de Sociologie de la București din 1939" [Academic Event or Political Interest? The German Contributions to the Proceedings of the International Congress of Sociology (Bucharest 1939)], *Revista Română de Sociologie*, Bucharest, no. 5-6 (2016), 469–484.

Raupach, Hans. *Arbeitsdienst in Bulgarien. Studienergebnisse der Schlesischen Jungmannschaft* [Labor Service in Bulgaria. Study Results of the Silesian Youth Team]. Berlin–Leipzig: Walter de Gruyter, 1932.

Riedl, Franz Hieronymus. "Zur Erinnerung an Helmut Klocke" ["In Memoriam Helmut Klocke"]. *Südostdeutsche Vierteljahresblätter*, no. 4 (1987): 327–328.

Rostás, Zoltán, and Mireille Rădoi (eds.) *Dimitrie Gusti: corespondență, acte și documente: bibliografie adnotată*. [Dimitrie Gusti: Correspondence, Papers and Documents: Annotated Bibliography]. Bucharest: Editura Universității din București, 2017.

Rostás, Zoltán. "Beneficiile unui congres care n-a avut loc" [Benefits of a Congress That Did Not Take Place]. *Transilvania*, no. 1 (2014): 30–37.

Rostás, Zoltán. "Contextul cristalizării Școlii Sociologice de la București în anul 1936" [The Context of the Crystallization of the Bucharest School of Sociology in 1936]. *Revista Română de Sociologie*, no. 5-6 (2016): 387–402.

Rostás, Zoltán. *Monografia ca utopie: interviuri cu Henri H. Stahl (1985-1987)* [Monography as Utopia: Interviews with Henri H. Stahl]. Bucharest: Paideia 2000.

Roth, Andreas. "Helmut Haufe: Der freibäuerliche Kleinadel der bessarabischen Militärgrenze, in: Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung, Jahrgang IV. 1940, Seite 315-333" [Review to Helmut Haufe: The Small Farming Nobility of the Bessarabian Military Border]. *Siebenbürgische Vierteljahrsblätter*, no. 1 (1941): 81.

Stahl, H. H. "Dimitrie Gusti. Personalitatea și opera" [D. G. The Personality and His Work]. In *Dimitrie Gusti. Studii critice*, edited by H. H. Stahl, 9–53. Bucharest: Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.

Stahl, H. H. *Amintiri și gânduri din vechea școală a "monografiilor sociologice"* [Memories and Thoughs from the Old School of 'Sociological Monographs']. Bucharest: Minerva 1981.

Syga-Dubois, Judith. "Helmut Haufe in Rumänien: Ein Rockefeller Stipendiat und die deutsche 'Volksforschung'" [Helmut Haufe in Romania: A Rockefeller Fellow and the German 'Folk Research']. In Judith Syga-Dubois, *Wissenschaftliche Philanthropie und transatlantischer Austausch in der Zwischenkriegszeit. Die sozialwissenschaftlichen Förderprogramme der Rockefeller Stiftungen in Deutschland* [Scientific Philanthropy and Transatlantic Exchange in the Interwar Period: The Social Science Funding Programs of the Rockefeller Foundations in Germany], 579–585. Vienna–Köln–Weimar: Böhlau Verlag, 2019.